

ԻՐԱՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ԿԼԻՆԻԿԱՆԵՐԻ ՁԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԴԵՐԸ ԵՊԷ ԻՐԱՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ԿԼԻՆԻԿԱՅԻ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ՕՐԻՆԱԿՈՎ

ՔՆԱՐԻԿ ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ՝
Երևանի պետական համալսարան

Գիտական հոդվածի շրջանակներում ուսումնասիրվել է իրավաբանական կլինիկաների՝ որպես ուսանողական խորհրդատվական կենտրոնի ձևավորման և զարգացման պատմությունը՝ մասնավորապես անդրադարձ կատարելով «Իրավաբանական կլինիկա» եզրույթի ստեղծմանը, այդ ինստիտուտի տարածմանը աշխարհի հայտնի առաջատար բուհերում, դրա կրթական և սոցիալական նշանակությանը իրավաբանական կրթություն ստացող ուսանողներին մասնագիտական գործունեության ոլորտում գործնական հմտություններ փոխանցելու և դրանք կիրառելու հնարավորություններ, իսկ հասարակության սոցիալապես անապահով խմբերին անվճար որակյալ իրավաբանական աջակցություն տրամադրելու առումներով: Հոդվածի շրջանակներում ներկայացվել են հատկապես Երևանի պետական համալսարանի իրավագիտության ֆակուլտետում իրավաբանական կլինիկական կրթության ձևավորումը, դրա զարգացման պատմությունը և ներկայիս գործունեությունը:

Բանալի բառեր – *իրավաբանական կրթություն, գործնական հմտություններ, որակյալ մասնագետ, անվճար խորհրդատվություն, իրավաբանական ծառայություններ, իրավագիտակցության բարձրացում, իրավաբանական կլինիկա, ԵՊԷ իրավագիտության ֆակուլտետ*

Քնարիկ Վարդանյան – իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, ԵՊԷ եվրոպական և միջազգային իրավունքի ամբիոնի դոցենտ, ԵՊԷ իրավաբանական կլինիկայի տնօրեն

Кнарик Варданян – кандидат юридических наук, доцент кафедры европейского и международного права ЕГУ, директор юридической клиники ЕГУ

Knarik Vardanyan – Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Chair of European and International Law, Head of the YSU Legal Clinic

Էլ. փոստ՝ knarikvardanyan@ysu.am. ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2632-3778>

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Ստացվել է՝ 11.07.2025

Գրախոսվել է՝ 31.10.2025

Հաստատվել է՝ 13.01.2026

© The Author(s) 2026

Ներածություն

Պատմականորեն իրավաբանական կրթությունը հիմնված է եղել ավանդական լսարանային մոդելի վրա, որտեղ առաջնային դեր են խաղացել տեսական գիտելիքներն ու դոկտրինալ ուսումնասիրությունը: Այս մեթոդը, որն իրականացվում էր առավելապես դասախոսությունների, իրավիճակների, հնարավոր գործերի սիմուլյացիոն վերլուծության և սուկրատական հարցուպատասխանի միջոցով, նպատակ ուներ ուսանողների մոտ ձևավորել քննադատական մտածողություն և իրավունքի հիմնարար սկզբունքների խորը ըմբռնում:

Այնուամենայնիվ, մի շարք հեղինակների կարծիքով, այս մոտեցումը հաճախ չի ապահովում ապագա իրավաբանների պատշաճ պատրաստվածությունը գործնական գործունեության իրական մարտահրավերներին դիմագրավելու համար¹:

Տեսության և գործնական հմտությունների միջև գոյություն ունեցող հակասությունն էր, որ հանգեցրեց իրավաբանական կրթության բարեփոխման պահանջների առաջացմանը: Նման բարեփոխումների շարքում պետք է կարևորել կլինիկական իրավաբանական կրթության ստեղծումը, որի ձևավորման պատմությունն սկսվում է դեռևս 19-րդ դարի կեսերից:

Շատ համալսարաններ և իրավաբանական դպրոցներ, գնահատելով կլինիկական կրթության արդյունավետությունը, սկսել են ներառել իրավաբանական կլինիկաները ոչ միայն որպես իրենց իրավաբանական կրթության անբաժանելի և պաշտոնապես ընդունված մաս կամ որպես այլընտրանքային ուսուցման դասընթաց, այլև որպես գործնական մեխանիզմ՝ ուսանողներին փոխանցելու յուրահատուկ կրթություն, որն ուղղված է իրավաբանական տարբեր հմտությունների զարգացմանը:

Այս հմտություններն ուսանողները, իրենց հերթին, օգտագործում են՝ մատուցելով իրական իրավաբանական օգնություն սոցիալապես անապահով և խոցելի անձանց²:

Այլ կերպ ասած՝ կլինիկական իրավաբանական կրթությունը ուսանողներին հնարավորություն է տալիս դուրս գալ լսարանային ուսուցման սահմաններից և ներգրավվել իրավունքի իրական աշխարհի մեջ՝ ավելի խորը պատկերացում կազմելով իրավական տեսությունների գործնական կիրառման մարտահրավերների վերաբերյալ:

Կլինիկական իրավաբանական կրթությունը նպատակ ունի նպաստել, որ ուսանողների մեջ «իրավաբանի մտածողությունից» անցում կատարվի դեպի

¹ Տե՛ս Krannich, J., Holbrook, J., McAdams, J. Beyond Thinking Like a Lawyer՝ and the Traditional Legal Paradigm: Toward a Comprehensive View of Legal Education, Denver Law Review, Vol. 86, No. 2, 2009 https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2446685:

² Տե՛ս Lozanovska, I. S., Stanojoska, A., Ilijevski, I., Goran, I. Access to Justice Through Clinical Legal Education: A Case Study of the Faculty of Law, UKLO Bitola, North Macedonia, Journal of Legal and Political Education, Volume 1, Number 1, 2024 <https://doi.org/10.47305/JLPE2411019shl>:

գործնական հմտությունների զարգացումը՝ հաճախորդներին արդյունավետ ծառայություններ մատուցելու միջոցով և նպատակով:

«Իրավաբանական կլինիկական կրթություն» հասկացությունը և դերը

«Իրավաբանական կլինիկական կրթությունը» իրավաբանական բարձրագույն հաստատություններում կիրառվող այլընտրանքային փորձառական գիտագործնական կրթություն է, որը ուսանողներին ուսումնական հաստատությունն ավարտելուց հետո իրենց մասնագիտական գործունեությունն իրականացնելու իրավական միջավայրին ծանոթացնելու լավագույն միջոցներն է:

Այն կրթության մի ձև է, որը համատեղում է ակադեմիական իրավաբանական կրթությունը գործնական կիրառման հետ: Իրական գործերի վրա աշխատելով՝ ուսանողները իրավական տեսություններն օգտագործում են կոնկրետ խնդիրների լուծման մեջ՝ ձեռք բերելով իրավունքի ավելի խորը և բազմակողմանի ըմբռնում: Ըստ էության՝ սա նպաստում է իրավաբանական կրթության համակողմանի զարգացմանը, որտեղ ուսանողները սովորում են ոչ միայն «ի՞նչն է» օրենքը, այլ նաև «ի՞նչպե՞ս» և «ի՞նչո՞ւ» այն կիրառել: Կլինիկական իրավաբանական կրթությունը, իրավաբան ուսանողներին առերեսելով իրավաբանական պրակտիկայի իրողություններին, պահանջներին և լուծումներին, հնարավորություն է տալիս ուսանողներին տեսնելու օրենքի կատարման իրական ընթացքը և արդյունքը, այդ թվում նաև՝ վերջինիս հնարավոր անկատար լինելը, առկա բացերն ու թերությունները: Այսպիսով, ուսանողը կարողանում է իր ձեռք բերած տեսական գիտելիքը համալրել գործնականով՝ դարձնելով այն ավելի խորն ու համընդգրկուն:

Կլինիկական իրավաբանական կրթությունը, հարստացնելով ապագա իրավաբանների կարողությունները, խթանելով կարևոր մասնագիտական հմտությունների ձևավորումն ու ապահովելով գործնական փորձառություն իրավական ոլորտում, միաժամանակ ընդգծում է սոցիալական, բարոյական և էթիկական արժեքների կարևորությունը իրավաբանի մասնագիտության մեջ: Նման պայմաններում ուսանողը մասնագիտությանը մոտենում է ոչ միայն որպես ապագա ֆինանսական կայունության և բարձր եկամտի ապահովման միջոցի, այլև այն դիտարկում է որպես հնարավորություն՝ մասնագիտական կարողությունները ներդնելու հասարակության զարգացման, իրավագիտակցության բարձրացման և հանրօգուտ գործունեության, այդ թվում՝ բարեգործության խթանման համար: Սա նպաստում է քաղաքացիական ներգրավվածությանը և ձևավորում է հասարակության առաջ սոցիալական պատասխանատվության գիտակցում: Ի վերջո, կլինիկական իրավաբանական կրթության նպատակը ոչ միայն ուսանողներին մոտիվացնելն է, այլև նրանց մեջ հանրությանը ծառայելու պատասխանատվության զգացում սերմանելը:

Իրավաբանական կլինիկայում ներգրավվածությունը նաև նպաստում է ուսանողի մասնագիտական կապերի ստեղծմանը՝ դասախոսների, փորձառու

իրավաբանների և գործընկեր ուսանողների միջոցով, ինչը ոչ միայն հնարավորություն է տալիս ծանոթանալու մասնագիտական համայնքին, այլև այս ցանցը հաճախ դառնում է կարիերայի առաջխաղացման և մասնագիտական հնարավորությունների բացման կարևոր գործիք:

Այլ կերպ ասած՝ իրավաբանական կլինիկաները ոչ միայն ուսանողի գործնական հմտությունների ձևավորման միջոց են, այլև նրանց մասնագիտական կյանքի մեկնարկային հարթակ: Դրանք նպաստում են ուսանողների մասնագիտական կողմնորոշմանը, ապահովում են անհրաժեշտ կապերի ձևավորում և մեծացնում աշխատաշուկայում մրցունակությունը:

«Իրավաբանական կլինիկական կրթության» ձևավորման պատմությունը

Իրավաբանական կլինիկաների ձևավորման անհրաժեշտությունը պայմանավորված էր իրավաբանական կրթության համակարգի բարեփոխման և կատարելագործման տեսլականով, որպեսզի այն, տեսական նյութից գատ, հնարավորություն տա ուսանողներին ձեռք բերելու մասնագիտական պրակտիկ գիտելիքներ ու հմտություններ՝ ներգրավելով նրանց իրական գործերի ուսումնասիրության և իրավական արդյունավետ լուծումներ գտնելու գործընթացի մեջ:

Իրավաբանական կլինիկաների ձևավորման պատմությունը քննարկելիս պետք է նշանավորել ռուս իրավաբան, քաղաքացիական իրավունքի մասնագետ և իրավաբանների համար պրակտիկայի վրա հիմնված ուսուցման համակարգ ներդնելու ջատագով Դ. Ի. Մեյերի գործունեությունը այս ոլորտում: Նա իր հայտնի աշխատության մեջ ոչ միայն անդրադարձել է իրավաբաններին գործնական հմտություններ ուսուցանելու կարևորությանը և նշանակությանը, այլև քննարկել է բուժհաստատություններում նման «կլինիկաներ» ստեղծելու գաղափարը, որտեղ ուսանողները խորհրդատու-դեկավարների հսկողությամբ հնարավորություն կունենան ուսումնասիրելու սոցիալապես անապահով անձանց իրական իրավական խնդիրները³: Դ. Ի. Մեյերի կարծիքով՝ «Իրոք, իրավաբանի կոչումը, ինչպես բժշկինը, գործնական է, և, հետևաբար, ինչպես բժշկության ուսանողների գործնական պատրաստումը տեղի է ունենում ուսումնական հաստատությունում, այնպես էլ իրավաբանի գործնական պատրաստումը պետք է տեղի ունենա այնտեղ»⁴:

Տարբեր աղբյուրներում հանդիպում ենք, որ կլինիկայի նման առաջին կառույցը ձևավորվել է դեռևս Ռուսական կայսրությունում, հենց Դ. Ի. Մեյերի կողմից, Կազանի կայսերական համալսարանում, 1840-ականներին⁵: Մինչ

³ См. у Мейер, Д.И. О значении практики в системе современного юридического образования / Орд. проф. имп. Казан. ун-та Дмитрия Мейера. Казань: тип. Ун-та, 1855, էջեր 42- 43:

⁴ Նույն տեղում:

⁵ См. у Арсланов К. М., Демиева А. Г. Значение идей Д. И. Мейера для современного юридического образования, Lex Russica, № 8 (153), август, 2019, էջ 20:

այդ նա ղիմել էր Սանկտ Պետերբուրգի համալսարանի ղեկավարությանը՝ առաջարկելով բնակչության համար ստեղծել իրավաբանական խորհրդատվական ծառայություն, որտեղ իրավաբան ուսանողները պրակտիկա կանցկացնեին, սակայն Սանկտ Պետերբուրգում նրա գաղափարը չէր ստացել աջակցություն:

Կազանի համալսարանի կլինիկական գործեց մոտ տասը տարի, և այն փակվելուց հետո իրավաբանական կլինիկական կրթության զարգացման գաղափարը Ռուսաստանում մի քանի տասնամյակ մոռացվեց⁶:

Ինչ վերաբերում է «իրավաբանական կլինիկա» եզրույթին, ապա այն առաջին անգամ օգտագործել է գերմանացի պրոֆեսոր Ջ. Ֆրոմհոլդը, ով 1900 թ. «Գերմանական իրավաբանների թերթ» պարբերականում հրապարակել է հոդված, որն ուներ "Juristische Kliniken" վերտառությամբ ենթավերնագիր: Այս հոդվածի մեջ նա շեշտադրում էր բժշկական ֆակուլտետներին և բուհերին կից գործող կլինիկաների մեծ նշանակությունը պրակտիկ բժշկություն սովորելու համար և առաջարկում էր նմանատիպ կլինիկաներ ստեղծել նաև իրավաբանական բարձրագույն ուսումնական հաստատությունների շրջանակում, որտեղ ուսանողները դասախոսների ղեկավարությամբ կվերլուծեին ոչ թե հորինված կամ ժամանակավրեպ իրավաբանական դեպքեր, այլ կմասնակցեին իրական, դեռ ավարտին չհասցված գործերի ուսումնասիրությանը՝ տրամադրելով իրավաբանական օգնություն այն մարդկանց, ովքեր դրա կարիքն ունեն⁷:

Հետագայում իրավաբանական կլինիկաների հիմնադրման գաղափարը փայլուն կերպով իրականացվել է Արևմուտքում՝ մասնավորապես անգլոսաքսոնական իրավական ավանդույթ ունեցող երկրներում: Իրավաբանական կլինիկաների ստեղծման գաղափարը հատկապես ընդլայնվել ու կատարելագործվել է ամերիկյան բուհերի կողմից:

Միացյալ Նահանգներում առաջին կլինիկական իրավաբանական կրթության ծրագիրը հիմնադրվել է 1893 թվականին Փենսիլվանիայի համալսարանի իրավաբանական դպրոցում և անվանվել է *Իրավաբանական դիսպանսեր*⁸: Այս նորարարական նախաձեռնությունը հնարավորություն էր տալիս Փենսիլվանիայի համալսարանի իրավաբանական ֆակուլտետի ուսանողներին գործնական փորձառություն ձեռք բերելու՝ դասախոսների վերահսկողության ներքո հասարակությանը իրավաբանական ծառայություններ մատուցելով:

Հետագայում իրավաբանական դիսպանսեր բացվեց Դենվերի համալսարանում, ապա 1913 թվականին Հարվարդի համալսարանը հիմնեց Հարվարդի

⁶ St' u **Гинцяк Л.Ф.**, Юридическая клиника: теория, практика, методика. Учебное пособие / Л.Ф. Гинцяк, В.Н. Ильченко, А.С. Шабуров; Урал. гос. пед. ун-т; под ред. К. А. Шпека. Екатеринбург, 2018, էջ 7:

⁷ St' u **Мамин А.С., Усов И.С.**, Теоретико-правовой анализ развития юридического клинического образования в России, Общество и право, 2010, № 5, էջ 27:

⁸ St' u **Wilson, R.J.** The Global Evolution of Clinical Legal Education: More than a Method. New York, Cambridge University Press, 2017, էջ 81:

Իրավաբանական օգնության բյուրոն, իսկ Մինեսոտայի համալսարանը պարտադիր դարձրեց ուսանողների մասնակցությունը Իրավաբանական օգնության ընկերության գրասենյակում⁹:

Ավելի ուշ՝ 1928 թվականին, Հարավային Կալիֆոռնիայի համալսարանը ստեղծեց փորձնական, 6-ամսյա կլինիկական ծրագիր Ջոն Բրեդուելի վերահսկողության ներքո, ով հետագայում հիմնադրեց Իրավաբանական օգնության կլինիկական Դյուկի համալսարանում, և այն դարձավ ամերիկյան բուհերի պատմության մեջ առաջին լիարժեք գործող ներբուհական կլինիկան¹⁰:

Իհարկե, 1920-ականների վերջին և 1930-ականներին կլինիկական կրթության նկատմամբ հետաքրքրությունը մեծ էր, ինչը պայմանավորված էր Բրեդուելի վերոնշյալ գիտական և նախաձեռնողական աշխատանքով Հարավային Կալիֆոռնիայի և Դյուկի համալսարաններում, ինչպես նաև Կոլումբիայի համալսարանի պրոֆեսոր Ջերոմ Ֆրանկի «Ինչո՞ւ ոչ կլինիկական իրավաբանական դպրոց» վերնագրով հոդվածով, որը հրապարակվել էր Փենսիլվանիայի համալսարանի իրավաբանական հանդեսում¹¹: Արդյունքում այս շարժումը լայն տարածում չստացավ, և միայն 1947 թվականին Թենեսիի համալսարանը դարձավ երկրորդ բարձրագույն իրավաբանական հաստատությունը, որը հիմնեց կայուն բուհական կլինիկական ծրագիր: Այն ցայսօր համարվում է երկրի ամենաերկարատև կլինիկական ծրագիրը:

Նշանակալից է այն փաստը, որ 1950-ականների ընթացքում ԱՄՆ-ում ընդամենը 28 իրավաբանական բուհեր էին առաջարկում իրավաբանական օգնության մոդելի վրա հիմնված կլինիկական որևէ ծրագիր¹²:

Ժամանակակից կլինիկական կրթությունը ԱՄՆ-ում իր զարգացումն ապրեց 1960-1970-ական թվականներին, երբ բարձրացավ իրավաբանական կրթության որակի վերաբերյալ դժգոհության մի մեծ ալիք, և այն համընկավ ԱՄՆ-ում «քաղաքացիական իրավունքների» շարժումներն սկսելու հետ: Շատ

⁹ Մինեսոտայի համալսարանում իրավաբանական ֆակուլտետի ուսանողները պարտավոր էին ուսման ընթացքում որոշակի ժամանակ աշխատել կամ պրակտիկա անցնել Իրավաբանական օգնության ընկերության գրասենյակում, որը հասարակական կազմակերպություն էր և ստեղծվել էր՝ նպատակ ունենալով անվճար կամ ցածր գումարով իրավաբանական ծառայություններ մատուցել սոցիալապես անապահով անձանց: Այս պահանջը կլինիկական իրավաբանական կրթությունը դարձրել էր ուսման պարտադիր մաս՝ որպես գործնական փորձառություն, այնպես որ ուսանողները ոչ միայն տեսություն էին սովորում, այլ նաև իրական գործերով էին զբաղվում: Տե՛ս **Ogilvy, J.P.** Celebrating CLEPR's 40th Anniversary: The Early Development of Clinical Legal Education and Legal Ethics Instruction in U.S. Law Schools. *Clinical Law Review*, Vol. 16:1, Fall 2009, էջ 4:

¹⁰ Տե՛ս նույն տեղը:

¹¹ Տե՛ս **Frank, J.** "Why Not a Clinical Lawyer-School?", *University of Pennsylvania Law Review and American Law Register*, Vol. 81, No. 8 (Jun., 1933), էջեր 907-923՝ <https://www.jstor.org/stable/3308391>:

¹² Տե՛ս **Johnstone, Q.** Law school and legal aid clinics. *Journal of Legal Education*, Summer, Association of American Law Schools, 1951, Vol. 3, No. 4, էջ 535՝ <https://www.jstor.org/stable/42890509>:

առաջադեմ իրավաբաններ ու դասախոսներ ակտիվ մասնակցում էին սոցիալական բարեփոխումներին, ուստի զարմանալի չէր, որ իրավաբանական դպրոցներում սկսեցին բացվել կլինիկական ծրագրեր, որտեղ ուսանողները անվճար իրավաբանական օգնություն էին ցուցաբերում նրանց, ովքեր ի վիճակի չէին վճարելու փաստաբանի ծառայությունների համար: Կլինիկական ծրագրեր ձևավորելու այս ալիքը բավականին ընդլայնվեց ԱՄՆ-ի բուհական հաստատություններում, և դրանց քանակը գնալով ավելանում էր: ԱՄՆ-ում ձևավորված իրավաբանական կլինիկական կրթության մոդելն այնուհետև ծառայեց որպես օրինակ բազմաթիվ երկրների բուհերի համար, ինչը պայմանավորեց ԱՄՆ-ի ճանաչումը որպես կլինիկական կրթության հիմնադրի:

Ամերիկյան իրավաբանների ասոցիացիայի 2024–2025 թթ. «Իրավաբանական դպրոցների հավատարմագրման ստանդարտներ և ընթացակարգերի կանոններ» փաստաթղթում հստակ նշվում է, որ իրավաբանական դպրոցները պետք է ապահովեն ուսանողների համար առնվազն վեց կրեդիտ-ժամ՝ կլինիկական կրթության, սիմուլյացիոն դասընթացների կամ արտագնա պրակտիկաների միջոցով¹³:

Այս պահանջները ընդգծում են գործնական ուսուցման կարևորությունը իրավաբանական կրթության մեջ և հաստատում են, որ ԱՄՆ-ի իրավաբանական դպրոցներում կլինիկական կրթությունը ոչ միայն ցանկալի, այլև պարտադիր բաղադրիչ է հավատարմագրման համար: Վերջինս իր հերթին հաստատում է ԱՄՆ-ի դիրքը որպես իրավաբանական կլինիկական կրթության առաջատարի:

Կլինիկական կրթությունը, ապացուցելով իր արդյունավետությունը, արագ տարածում գտավ նաև Եվրոպայում և Ասիայում, որտեղ բազում երկրներ սկսեցին ներմուծել այն իրենց իրավաբանական կրթական համակարգեր:

Եվրոպայում առաջին իրավաբանական կլինիկական բացվել է 1997 թվականին Լեհաստանի Կրակով քաղաքի Յագելոնյան համալսարանում՝ Ֆորդի հիմնադրամի աջակցությամբ¹⁴: Այնուհետև նմանատիպ կլինիկաներ բացվեցին նաև Վարշավայում, Բիալիստոկում և այլ քաղաքներում:

Եվրոպայում իրավաբանական կլինիկական կրթության զարգացման խթանման նպատակով 2012 թվականին հիմնադրվել է **Եվրոպական կլինիկական իրավաբանական կրթության ցանցը (ENCLE)**: Այս կազմակերպությունը միավորում է եվրոպական տարբեր երկրների իրավաբանական կլինիկանե-

¹³ St' u American Bar Association, *Standards and Rules of Procedure for Approval of Law Schools*, 2024–2025 edition, Standard 303(a)(3)՝ <https://www.americanbar.org/products/inv/book/444191818/>:

¹⁴ St' u The Polish Legal Clinics Foundation՝ <https://www.fupp.org.pl/en/legal-clinics/history>:

ընդհանուր առմամբ՝ ստեղծելով համագործակցության հարթակ փորձի փոխանակման և բարելավման համար¹⁵: 2022 թվականին ENCLE-ն ընդունեց կլինիկական կրթության որակի չափանիշներ՝ ուղղված կլինիկական կրթության զարգացմանը Եվրոպայում: Այս չափանիշները ընդգծում են կլինիկական կրթության կարևորությունը՝ որպես իրավաբանական կրթության որակի բարձրացման գործիք: Եթե ԱՄՆ-ում Ամերիկյան իրավաբանների ասոցիացիայի ստանդարտները պարտադիր պահանջներ են սահմանում կլինիկական կրթության համար, ապա Եվրոպայում ENCLE-ի ընդունած չափանիշները ծառայում են որպես ուղեցույց՝ կլինիկական կրթության որակը բարձրացնելու նպատակով:

Հետագայում իրավաբանական կլինիկաներ սկսեցին ձևավորվել Միջին, Հարավային և Արևելյան Ասիայի, Լատինական Ամերիկայի, ինչպես նաև Հարավային Աֆրիկայի երկրներում:

Մի շարք երկրներում կլինիկական կրթությունը զարգացնելու նպատակով ընդունվել են նաև նորմատիվ իրավական ակտեր: Օրինակ, Հնդկաստանի Փաստաբանների խորհուրդը, որպես Հնդկաստանի իրավաբանական կրթությունը վերահսկող և փաստաբանների արտոնագրումը կարգավորող մարմին, սահմանել է, որ **կլինիկական իրավաբանական կրթությունը պարտադիր է բոլոր իրավաբանական դպրոցների և համալսարանների համար**: Կլինիկաները ներառվում են որպես կրթական ծրագրի պարտադիր բաղադրիչ: Այս կանոնները սահմանում են նաև պարտադիր կլինիկական առարկաների պահանջներ, օրինակ՝ փաստաբանական էթիկա, կարգապահական վարքագիծ և հաշվապահական վարում, հաշտարարություն, արբիտրաժ և բանակցային հմտություններ և այլն: Շատ բուհերում գործում են ներհամալսարանական **իրավաբանական կլինիկաներ**, որոնք նաև իրավաբանական անվճար ծառայություններ են մատուցում հասարակությանը¹⁶:

Բրազիլիայում ևս «Ազգային կրթության ուղեցույցների և հիմունքների մասին» գործող օրենքը սահմանում է, որ բարձրագույն կրթության ծրագրերը պարտավոր են ներառել գործնական ուսուցման բաղադրիչներ, որոնք ուղղված են ուսանողների մասնագիտական կարողությունների ձևավորմանը: Այս համատեքստում իրավաբանական կլինիկաները դիտարկվում են որպես կրթական գործընթացի կարևոր մեթոդաբանական տարրեր, որոնք ոչ միայն նպաստում են տեսական գիտելիքների արդյունավետ օգտագործմանը, այլև աջակցում են իրավաբանական ծառայությունների մատչելիության ընդլայնմանը հատկապես սոցիալապես խոցելի խմբերի համար¹⁷:

¹⁵ Տե՛ս Եվրոպական կլինիկական իրավաբանական կրթության ցանցի կայքը՝ <https://www.encle.eu/about-us/what-is-encle>

¹⁶ Տե՛ս Bar Council of India, Rules of Legal Education, Part IV, Schedule III, 2008՝ <https://www.barcouncilofindia.org/info/bar-council-bceugp>:

¹⁷ Տե՛ս Brazil's National Education Guidelines and Framework Law, No. 9.394/1996, Art. 43

Այսօր մի շարք երկրներում իրավաբանական կլինիկական կրթությունը հասել է այն աստիճանի ինստիտուցիոնալացման, որ ձևավորվել են նաև կլինիկական կրթությամբ զբաղվողների մասնագիտական ասոցիացիաներ: Օրինակ՝ ԱՄՆ-ում գործում է **Իրավաբանական կլինիկական կրթության ասոցիացիան (CLEA)**, որը նպաստում է կլինիկական կրթության որակի բարձրացմանը և ուսուցման նորարարական մեթոդների զարգացմանը¹⁸: Մեծ Բրիտանիայում գործում է **Իրավաբանական կլինիկական կրթության կազմակերպությունը (CLEO)**, որն ընդգրկում է համալսարանների իրավաբանական կլինիկաների դասախոսներին և հետազոտողներին¹⁹: Իսկ Հարավային Աֆրիկայում իրավաբանական կլինիկաները միավորվում են **Համալսարանական իրավաբանական կլինիկաների ասոցիացիայի (SAULCA)** ներքո, որը ոչ միայն աջակցում է կրթությանը, այլև համարվում է սոցիալական արդարադատությունը խթանող կարևոր դերակատար²⁰:

Բացի դրանից՝ 1996 թվականին հիմնվել է Արդարադատության կրթության գլոբալ դաշինքը (GAJE), որը նպատակ ունի խթանել արդարադատության կալացումը կրթության միջոցով: Դաշինքի գործունեության առանցքում հատկապես գտնվում է **իրավաբանական կլինիկական կրթության զարգացումը**, որը դիտարկվում է որպես իրավական արդարադատության կրթության հիմնարար բաղադրիչ: GAJE-ն աջակցում է նաև սոցիալապես կողմնորոշված իրավաբանական կրթության տարածմանը՝ ձևավորելով **միջազգային մասնագիտական հարթակ**՝ փորձի փոխանակման, համագործակցության և բարենպաստ կրթական մոդելների տարածման նպատակով²¹:

ԵՊՀ իրավաբանական կլինիկայի գործունեությունը

Ինչ վերաբերում է Հայաստանին, ապա խորհրդային շրջանում, երբ իրավական բազան գրեթե անփոփոխ էր, միայն խորը տեսական ուսուցումը կարծես թե բավարար էր իրավաբաններ պատրաստելու համար: Պրակտիկ հմտությունների ձևավորումը հիմնականում կատարվում էր ուսումնական և արտադրական պրակտիկայի ընթացքում: Իրավաբանական հմտությունների դասավանդման հատուկ մեթոդներ և առավել ևս իրավաբանական կլինիկաներ գոյություն չունեին:

Հետագայում իրավաբանական կրթության զարգացումը, մասնավոր իրավաբանական պրակտիկայի ընդլայնումը ազդեցին նաև իրավաբանական կրթության բնույթի վրա: Բացառապես տեսական ուսուցումը այլևս բավարար չէր հմուտ իրավաբան պատրաստելու համար: Այս հանգամանքը ստիպեց թե՛

¹⁸ St' u Clinical Legal Education Association՝ <https://www.cleaweb.org/>

¹⁹ St' u Clinical Legal Education Organisation՝ <https://www.cleo-uk.org/>

²⁰ St' u South African University Law Clinics Association՝ <https://www.saulca.co.za/aulai-trust>

²¹ St' u Արդարադատության կրթության գլոբալ դաշինքի կայք՝ <https://www.gaje.org/>

դասախոսներին, թե՛ ուսանողներին գիտակցել պրակտիկ ուսուցման անհրաժեշտությունը:

Այս շրջանը համընկնում է անկախության ձեռքբերման հետ, երբ Հայաստանը սկսեց Բարեփոխումներ իրականացնել նաև կրթության ոլորտում, այդ թվում՝ իրավաբանական:

Հենց այդ շրջանում էլ Հայաստանում միջազգային կառույցների և արտասահմանյան բուհերում կրթություն ստացած իրավաբանների միջև սկսվեցին քննարկումներ իրավաբանական կլինիկաներ ստեղծելու վերաբերյալ՝ որպես իրավագետ ուսանողների համար նախատեսված այլընտրանքային պրակտիկ ուսուցման ծրագիր, որը ներառում էր անվճար իրավաբանական օգնության տրամադրում սոցիալապես անապահով քաղաքացիներին:

Հայաստանի առաջին իրավաբանական կլինիկաները ձևավորվեցին նաև ի պատասխան ակնհայտ կարիքի՝ քաղաքացիներին որակյալ անվճար իրավաբանական օգնություն մատուցելու հատկապես այն դեպքում, երբ նրանք չէին կարող թույլ տալ իրենց ֆինանսական միջոցներով իրավաբանական ներկայացուցիչներ ունենալ:

Ի վերջո, 1999 թվականին առաջին իրավաբանական կլինիկան ձևավորվեց Հայաստանում, մասնավորապես Երևանի պետական համալսարանի (ԵՊՀ) իրավագիտության ֆակուլտետում, որտեղ այն շարունակում է գործել առ այսօր²²:

ԵՊՀ իրավաբանական կլինիկայի հիմնադրումը 1999 թվականին կարևորագույն քայլ էր ոչ միայն համալսարանում իրավաբանական կրթության զարգացման, այլև հանրությանը անվճար ու որակյալ իրավաբանական ծառայություններ տրամադրելու գործում: Այն ձևավորվեց միջազգային աջակցությամբ և գործընկերությամբ՝ ինչպես ֆինանսական, այնպես էլ իրավաբանական մոդելների մշակման առումով:

ԵՊՀ իրավաբանական կլինիկան ի սկզբանե ընտրել է ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի ներսում գործող իրական հաճախորդներով կլինիկայի (այսպես կոչված՝ *in-house live-clients clinic*) մոդելը, որի գործունեությունը կենտրոնացած է հանրությանը անվճար իրավաբանական ծառայություններ տրամադրելու և կամավորական աշխատանք իրականացնելու վրա: Ուսանողները, ունենալով վերահսկողություն և մենթորինգ, ներգրավվում են տարատեսակ իրավաբանական ոլորտներում՝ քրեական, քաղաքացիական, ընտանեկան, վարչական, մարդու իրավունքների միջազգային պաշտպանության և այլն: Այս պրակտիկան, ի լրումն իրավաբանական կրթության տեսական մասի, նրանց հնարավորություն է տալիս ոչ միայն խորացնելու գիտելիքները,

²² Տե՛ս ԵՊՀ իրավաբանական կլինիկայի կայքը՝ <https://www.ysu.am/sci/565>

ԵՊՀ իրավաբանական կլինիկայի ֆեյսբուքյան էջ՝

https://www.facebook.com/LegalClinicYSU/?locale=hy_AM:

այլև ստանալու պրակտիկ հմտություններ, որոնք կարևոր են մասնագիտական կարիերայի մեջ:

ԵՊՀ իրավաբանական կլինիկա ընդգրկված ուսանողները իրավաբանական ծառայություններ են մատուցում հասարակության սոցիալապես անապահով խավերին, ինչպես նաև տարբեր թիրախային խմբերի ներկայացուցիչներին (անչափահասներ, հաշմանդամներ, զինվորականներ, փախստականներ, տեղահանված անձինք և այլն):

ԵՊՀ իրավաբանական կլինիկայի գործունեության կազմակերպման հիմքում դրված է ուսանողների կամավոր ներգրավվածության սկզբունքը, որը ներառում է դիմորդների նախնական ընտրություն՝ հարցազրույցի միջոցով: Դիմելու իրավունք ունեն ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի առկա ուսուցման բակալավրիատի չորրորդ կուրսի, հեռակա ուսուցման բակալավրիատի չորրորդ և հինգերորդ կուրսերի, ինչպես նաև առկա և հեռակա ուսուցման մագիստրատուրայի ուսանողները:

Ուսումնական գործընթացը կառուցված է երկփուլ համակարգով՝ համադրելու համար տեսական պատրաստվածությունն ու գործնական փորձառությունը:

Սկզբնական փուլում ուսանողները մասնակցում են խորացված դասընթացների, որոնք վարում են կլինիկայի դասախոս-համակարգողները՝ մասնագիտական մեծ փորձառություն ունեցող իրավաբաններ: Դասընթացների շրջանակում ուսանողները ձեռք են բերում իրավաբանի մասնագիտական գործունեության համար անհրաժեշտ հիմնարար հմտություններ՝ ներառյալ հարցազրույց վարելու, տեղեկատվություն հավաքագրելու, իրավական վերլուծություն իրականացնելու, փաստաթղթեր կազմելու, ինչպես նաև փաստաբանական էթիկայի սկզբունքներին համապատասխան գործելու կարողություններ:

Ուսուցման երկրորդ փուլում ուսանողները ներգրավվում են կլինիկայի առօրյա գործնական գործունեության մեջ՝ աշխատելով իրական իրավական խնդիրներ ունեցող անձանց հետ: Նրանք իրականացնում են քաղաքացիների ընդունելություն, ուսումնասիրում են ներկայացված փաստաթղթերը, իրավական խնդրի բնույթը, կազմում նախնական իրավական դիրքորոշում, որը քննարկվում և հաստատվում է դասախոս-համակարգողի կողմից: Դրանից հետո ուսանողները տրամադրում են իրավաբանական խորհրդատվություն կամ, անհրաժեշտության պարագայում, կազմում են իրավաբանական փաստաթղթեր՝ դիմումներ, հայցադիմումներ, միջնորդություններ, վերաքննիչ և վճռաբեկ բողոքներ, ինչպես նաև գանգատներ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարան (ՄԻԵԴ): Վերջինիս հետ կապված՝ նշանակալից է այն փաստը, որ նախորդ տարիներին ներկայացված գանգատներից երկուսը գտնվում են ՀՀ կառավարության հետ հաղորդակցության փուլում՝ վկայելով կլինիկայի գործունեության արդյունավետության և իրավական ազդեցության

խորության մասին: Բացի դրանից՝ ԵՊՀ իրավաբանական կլինիկայի ուսանողները դասախոս-համակարգողի ղեկավարության ներքո մշակում և Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարան են ներկայացնում անհատական գանգատներ՝ միտված Արցախից տեղահանված մեր հայրենակիցների իրավունքների պաշտպանության ապահովմանը: Ներկայումս մեկ տասնյակից ավել գանգատ է պատրաստվել և ուղարկվել ՄԻԵԴ, որտեղ դրանց մեծամասնությունն արդեն իսկ գրանցվել է՝ հետագա քննության նպատակով:

Տարեկան հիմքով իրավաբանական կլինիկայում ներգրավվում է միջինում 35 ուսանող, իսկ իրավաբանական խորհրդատվություն է տրամադրվում միջինում շուրջ 150 քաղաքացու: Այս տվյալները ոչ միայն ընդգծում են կլինիկական կրթության գործնական նշանակությունը, այլև վկայում են դրա կարևորության մասին՝ որպես սոցիալապես պատասխանատու, փորձառության վրա հիմնված ուսուցման մոդել, որը միաժամանակ ծառայում է կրթական, մասնագիտական և հասարակական նպատակներին:

ԵՊՀ իրավաբանական կլինիկան ներկայումս առավելապես գործում է քաղաքացիական իրավունքի, վարչական իրավունքի, քրեական իրավունքի և մարդու իրավունքների ոլորտներում: Սակայն իրավաբանական ոլորտների նկատմամբ որևէ սահմանափակում չի նախատեսվում, և ընդունվում են բոլոր այն գործերը, որոնք պահանջում են իրավական բնույթի լուծումներ:

Վերջին տարիներին իրավաբանական կլինիկան զգալիորեն ընդլայնել է իր համագործակցային ցանցը՝ ձեռք բերելով նոր գործընկերներ ինչպես միջազգային, այնպես էլ Հայաստանի Հանրապետության պետական և ոչ պետական մարմիններից: Առանձնահատուկ ակտիվ է կլինիկայի համագործակցությունը ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի գրասենյակի, Ֆինանսական համակարգի հաշտարարի, Հանրային պաշտպանի, ՀՀ ՆԳՆ միգրացիայի և քաղաքացիության ծառայության, Միասնական սոցիալական ծառայության և այլ պետական կառույցների հետ: Բացի դրանից՝ հաստատվել են համագործակցություններ բազմաթիվ միջազգային կառույցների և ներպետական հասարակական կազմակերպությունների հետ, օրինակ՝ ԱՄՆ պետքարտուղարություն, Կարլետոնի և Քուֆայի համալսարաններ, ՄԱԿ ՓԳՀ/UNHCR, «Առաքելություն Հայաստան» ԲՀԿ, Միգրացիայի միջազգային կազմակերպություն (IOM), «ԿԱԶԱ» շվեյցարական մարդասիրական հիմնադրամ (KASA Foundation), Շվեդիայի Ռաուլ Վալլենբերգի անվան մարդու իրավունքների և մարդասիրական իրավունքի ինստիտուտ, Գերմանական համագործակցության կազմակերպություն (GIZ), Եվրոպական իրավունքի ուսանողների ասոցիացիա (ELSA), Հայաստանի հելսինկյան ասոցիացիա, Ամերիկյան իրավաբանների ասոցիացիա (ABA), «Իրավունքի զարգացման կենտրոն» ՀԿ և այլն:

Այս կազմակերպությունների հետ գործակցության շնորհիվ իրավաբանական կլինիկայում պարբերաբար իրականացվում են բազմաբնույթ ծրագրեր թե՛ իրավագիտության ոլորտում, թե՛ հարակից գիտություններում, որոնց

նպատակն է համալրել ապագա իրավաբանների բազմաոլորտային մասնագիտական գիտելիքներն ու հմտությունները:

Իրավաբանական կլինիկան, անվճար իրավաբանական ծառայություններ մատուցելուն զուգահեռ, իրականացնում է նաև «Իրավունք բոլորի համար» (Street Law) ծրագիրը: Վերջինիս նպատակն է, քաղաքացիական և իրավական կրթության զարգացումը խթանելով, նպաստել քաղաքացիական հասարակության ձևավորմանը և իրավական պետության կայացմանը՝ միաժամանակ բարձրացնելով իրավագիտակցության մակարդակը բնակչության շրջանում, հատկապես՝ դպրոցահասակ երեխաների մեջ:

Ծրագրի շրջանակում ԵՊՀ իրավաբանական կլինիկայի ուսանողները պարբերաբար այցելություններ են կատարում Երևան քաղաքի և Հայաստանի տարբեր մարզերի հանրակրթական դպրոցներ: Այդ այցելությունների ընթացքում ուսանողները, կիրառելով ինտերակտիվ ուսուցման մեթոդներ, ներկայացնում են իրավունքի տարբեր ոլորտներին առնչվող թեմատիկ դասախոսություններ՝ ուղղված թե՛ աշակերտների, թե՛ դպրոցի անձնակազմի իրազեկման բարձրացմանը: Բացի այդ, իրականացվում է տեղեկատվական հաղորդակցություն ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի և իրավաբանական կլինիկայի կրթական ծրագրերի, ընդունելության կարգի և ուսումնական գործընթացների վերաբերյալ՝ նպաստելով աշակերտների մասնագիտական կողմնորոշմանը: Մի շարք դեպքերում դպրոցականներն իրենք են հյուրընկալվում ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետում և այցելում իրավաբանական կլինիկա՝ ճանաչողական այցի ձևաչափով: Դպրոցներում իրականացվող դասավանդումը ներառում է ինչպես տեսական, այնպես էլ գործնական կիրառություն ունեցող թեմաներ, ինչը ծրագիրը վերաժում է ոչ միայն իրավական իրազեկման, այլև իրավագիտության հանրայնացման արդյունավետ հարթակի:

Այսպիսով, ԵՊՀ իրավաբանական կլինիկան ձևավորվել է ոչ միայն որպես ուսանողների պրակտիկ հմտությունների ձևավորման հարթակ, այլև որպես սոցիալապես պատասխանատու կրթական կառույց, որը միաժամանակ ծառայում է հասարակության իրավագիտակցության բարձրացման և իրավաբանական ծառայությունների հասանելիության խթանմանը: Կլինիկայի գործունեությունն ընդգրկում է իրավաբանական կրթության և իրավապաշտպանության դաշտի մի շարք ուղղություններ՝ դրանով իսկ վերաժվելով կրթական և հասարակական նշանակություն ունեցող կարևոր ինստիտուտի:

Ուսանողները, ներգրավվելով կլինիկայի աշխատանքներում, մասնակցում են ոչ միայն իրավաբանական գործերի իրականացմանը, այլև համայնքային խնդիրների լուծմանն ուղղված գործընթացներին: Այս համադրումը նպաստում է ինչպես նրանց մասնագիտական փորձի ձևավորմանը, այնպես էլ սոցիալական պատասխանատվության գիտակցության խորացմանը: Կլինիկան այդ կերպ խթանում է իրավագիտության և իրավական արժեքների տարածումը հասարակության տարբեր շերտերում:

ԵՊՀ իրավաբանական կլինիկայի ապագա զարգացման տեսլականը հիմնված է կլինիկայի գործունեության տարածման, նորագույն տեխնոլոգիաների ինտեգրման և արդիական ուսուցողական մոտեցումների ներդրման վրա: Այս քայլերը կծառայեն ոչ միայն իրավաբանական կրթության արդիականացմանն ու ուսանողների մասնագիտական պատրաստվածության բարձրացմանը, այլև կնպաստեն որակյալ և հասանելի իրավաբանական օգնության տարածմանը՝ ի նպաստ հասարակության իրավագիտակցության ամրապնդման:

Այս ամենի հետ՝ ԵՊՀ իրավաբանական կլինիկայի ներկայիս գործունեությունը բախվում է կառուցվածքային և կազմակերպական բնույթի մի շարք մարտահրավերների, որոնց լուծումը պահանջում է համալիր և ռազմավարական մոտեցում: Դրանց շարքում առանձնանում են ֆինանսական կայունության ապահովման անհրաժեշտությունը, ուսանողների ներգրավվածության մակարդակի բարձրացումը, պետական մարմինների կողմից ինստիտուցիոնալ ձանաչման պակասը, իրավական կարգավորումների բացակայությունը, ինչպես նաև դասախոսական կազմի ընդլայնման և կլինիկայի հանրային տեսանելիության ամրապնդման խնդիրները:

Նշված մարտահրավերներն ակնհայտորեն վկայում են կլինիկայի գործունեության արդիականացման հրամայականի մասին: Այս բարեփոխումներն անհրաժեշտ է դիտարկել որպես առաջնախերթ ուղղություններ, որոնք միտված են կլինիկայի կայունության ամրապնդմանը և դրա գործառական ներուժի առավելագույն օգտագործմանը՝ համահունչ ժամանակակից իրավաբանական կրթության պահանջներին և սոցիալական սպասելիքներին:

Ընդհանուր առմամբ, ԵՊՀ իրավաբանական կլինիկայի դերն ու արդյունավետությունն առաջիկա տարիներին կարող են դառնալ առանցքային գործոններ ոչ միայն իրավաբանական կրթության համակարգի կատարելագործման, այլև իրավական պետության ձևավորման գործընթացում՝ իրավունքի գերակայության, սոցիալական արդարության և իրավական գիտակցության զարգացման համատեքստում:

Եզրակացություն

Այսպիսով, իրավաբանական կլինիկական կրթությունը, ձևավորվելով տեսության և պրակտիկայի միջև եղած բացի պատճառով, դարձել է արձագանք այն խնդրին, որ իրավաբանական ուսումնական հաստատությունների շրջանավարտները պատրաստ չեն իրենց ստացած իրավական գիտելիքները գործնականում կիրառելուն:

Իրավաբանական կլինիկաները՝ որպես իրավաբանական կրթության և պրակտիկայի միահյուսման կարևորագույն գործիքներ, էական նշանակություն ունեն իրավաբանության ոլորտի զարգացման և իրավաբանական ծառայությունների մատուցման գործում: Դրանք ոչ միայն խթանում են ուսանողների պրակտիկ հմտությունների զարգացումը, այլև նպաստում են հասարա-

կույթյան լայն շերտերին իրավաբանական օգնություն մատուցելու գործընթացին: Դրանք ուղղված են ապագա իրավաբանների մասնագիտական որակների զարգացմանը, մասնագիտական հմտությունների յուրացմանը, խորացմանն ու ընդլայնմանը: Միաժամանակ, դրանք անհրաժեշտ օղակ են բնակչության իրավագիտակցության և իրավագրագիտության մակարդակի բարձրացման համար:

Կլինիկաները ոչ միայն ակնհայտորեն նպաստել են ուսանողների մասնագիտական զարգացմանը, այլև միաժամանակ տրամադրել իրավաբանական ծառայություններ սոցիալական այն խմբերին, որոնք նրանց հաճախ անհասանելի էին մնում:

Իրավաբանական կլինիկական կրթության ոլորտում երկարաժամկետ ներգրավված մասնագետներն արձանագրել են, որ այն անհամեմատ խորքային և համակողմանի մոտեցում է, քան պարզապես իրավական հմտությունների ուսուցումը: Այն ոչ միայն մեթոդաբանություն է, այլև իրավաբանական կրթության այն եզակի բաղադրիչներից է, որը սերտորեն առնչվում է փաստաբանական համայնքի կողմից հռչակված՝ արդարադատության մատչելիության և իրավական պետության կայացման առաջնահերթություններին: Նշանակալից է նաև այն փաստը, որ վերջին տարիներին ստեղծվել են իրավաբանական կլինիկաներ, որոնց գործունեությունն ուղղված է հասարակական կազմակերպություններին իրավական աջակցություն ցուցաբերելուն, ինչը վկայում է կլինիկական կրթության մոտեցումների ստեղծագործականության և ճկունության մասին: Օրինակ, Հարվարդի իրավաբանական դպրոցը առաջարկում է 13 արտագնա կլինիկական ծրագիր (Externship clinics), որոնց շրջանակներում ուսանողներն ունեն հարյուրավոր տեղեր ԱՄՆ պետական մարմիններում և հասարակական կազմակերպություններում: Ուսանողները, արտագնա կլինիկային զուգահեռ, մասնագիտական պարտադիր կուրս են անցնում, որի ընթացքում նրանք քննարկում և վերլուծում են իրենց իրավական գործերը²³: Ավելի լայն իմաստով՝ կլինիկական կրթությունը սերտորեն կապված է արդարություն ուսուցանելու նպատակների հետ. ուսանողները սովորում են, թե ինչպես իրենց մասնագիտությամբ կարող են նպաստել հասարակության մեջ արդարության հաստատմանը (արդարության գաղափարի ամրապնդում), իրենց աշխատանքով աջակցում են սոցիալապես խոցելի խմբերին՝ օգնելով պաշտպանել իրենց իրավունքները (սոցիալական պատասխանատվության ձևավորում), գործնականում տեսնում են, թե ինչ կարևոր է, որ օրենքը հասանելի լինի բոլորին՝ անկախ սոցիալական դիրքից (իրավունքի գերակայության և իրավահավասարության արժեքների զարգացում): Վստահորդների պարագայում, երբ նրանք կլինիկաներում ստանում են անվճար իրավաբանական ծառայություններ, ուսանողների նվիրվածությունը հաճախ

²³ Տե՛ս Հարվարդի իրավաբանական դպրոցի կայք, <https://hls.harvard.edu/clinics/externship-clinics/>

դառնում է նրանց համար եզակի և վստահություն ներշնչող փորձառություն: Շատերի համար սա առաջին անգամ է, երբ նրանք ստանում են որակյալ իրավաբանական օգնություն՝ առանց ֆինանսական ծանրաբեռնվածության, ինչը նպաստում է իրավական համակարգի նկատմամբ վստահության աճին և արդարության հասանելիության գաղափարի ամրապնդմանը:

Արդյունքում, իրավաբանական կլինիկական կրթությունը ոչ միայն կրթական գործընթաց է, այլև սոցիալական փոփոխությունների գործիք, որը նպաստում է իրավական մշակույթի զարգացմանը, իրավաբանական ծառայությունների մատչելիության բարձրացմանը և հասարակության շրջանում իրավագիտակցության խթանմանը: Ապագա բարեփոխումներն ու տեխնոլոգիական նորարարությունները կզարգացնեն կլինիկայի աշխատանքը՝ դարձնելով այն ավելի արդյունավետ և համաշխարհային չափանիշներին համապատասխան:

КНАРИК ВАРДАНЯН – История формирования юридических клиник и их роль на примере деятельности юридической клиники ЕГУ.– В рамках научной статьи было изучено формирование и развитие юридических клиник как студенческих консультационных центров. В частности, внимание уделено происхождению термина «юридическая клиника», распространению данного института в ведущих университетах мира, а также его образовательному и социальному значению. Рассматриваются возможности передачи студентам, получающим юридическое образование, практических навыков для их дальнейшего применения в профессиональной деятельности, а также оказание бесплатной и качественной юридической помощи социально уязвимым слоям общества.

В статье представлена также история внедрения клинического юридического образования на юридическом факультете Ереванского государственного университета, этапы его формирования и развития, а также текущая деятельность.

Ключевые слова: юридическое образование, практические навыки, квалифицированный специалист, бесплатная консультация, юридические услуги, повышение правовой осведомлённости, юридическая клиника, юридический факультет ЕГУ.

KNARIK VARDANYAN – The History of the Formation and the Role of Legal Clinics: A Case Study of the Yerevan State University Legal Clinic.– The scientific article explores the historical evolution and development of legal clinics as student-led legal counseling centers. It examines the origins and global proliferation of the term "legal clinic," highlighting its integration into leading universities worldwide. The research emphasizes the dual significance of legal clinics- educational and social- focusing on their role in equipping law students with practical professional skills and in providing free, high-quality legal assistance to socially vulnerable populations.

A significant part of the article focuses on the foundation and evolution of clinical legal education at the Faculty of Law of Yerevan State University, highlighting its origins, key developmental milestones, and the breadth of its current activities.

Key words: legal education, practical skills, qualified specialist, free consultation, legal services, raising legal awareness, legal clinic, YSU Faculty of Law.

References

- Арсланов К.М., Демиева А.Г., Значение идей Д. И. Мейера для современного юридического образования // Lex Russica. 2019. № 8. стр.17-26.
- Гинцяк, Л.Ф. Юридическая клиника: теория, практика, методика. Учебное пособие / Л. Ф. Гинцяк, В.Н. Ильченко, А.С. Шабуров; Урал. гос. пед. ун-т; под ред. К. А. Шпека. Екатеринбург, 2018, 75 стр.
- Мамин, А.С., Усов, И.С. Теоретико-правовой анализ развития юридического клинического образования в России / А.С. Мамин, И.С. Усов Общество и право. 2010. № 5. стр. 27–30.
- Мейер Д.И. О значении практики в системе современного юридического образования / Орд. проф. имп. Казан. ун-та Дмитрия Мейера. Казань: тип. Ун-та, 1855, 50 стр.
- Frank J., "Why Not a Clinical Lawyer-School?". University of Pennsylvania Law Review and American Law Register, Vol. 81, No. 8 (Jun., 1933), pp. 907-923; <https://www.jstor.org/stable/3308391>
- Johnstone Q., Law school and legal aid clinics. Journal of Legal Education, Summer, Association of American Law Schools, 1951, Vol. 3, No. 4, pp. 535-554 <https://www.jstor.org/stable/42890509>
- Krannich J., Holbrook J., McAdams J., Beyond Thinking Like a Lawyer' and the Traditional Legal Paradigm: Toward a Comprehensive View of Legal Education, Denver Law Review, Vol. 86, No. 2, 2009, 25 pages https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2446685
- Lozanovska I.S., Stanojoska A., Ilijevski I., Goran I., Access to Justice Through Clinical Legal Education: A Case Study of the Faculty of Law, UKLO Bitola, North Macedonia, Journal of Legal and Political Education, Volume 1, Number 1, 2024, pp. 19-34. <https://doi.org/10.47305/JLPE2411019shl>
- Ogilvy J.P., Celebrating CLEPR's 40th Anniversary: The Early Development of Clinical Legal Education and Legal Ethics Instruction in U.S. Law Schools. Clinical Law Review, Vol. 16:1, Fall 2009, 21 pages
- Wilson R.J., The Global Evolution of Clinical Legal Education: More than a Method. New York, Cambridge University Press, 2017, 360 pages

Համացանցային ռեսուրսներ

- Ամերիկյան իրավաբանների ասոցիացիայի կայք, <https://www.americanbar.org>
- Արդարադատության կրթության գլոբալ դաշինքի կայք, <https://www.gaje.org/>
- ԵՊՀ իրավաբանական կլինիկայի կայք, <https://www.yzu.am/sci/565>
- ԵՊՀ իրավաբանական կլինիկայի ֆեյսբուքյան էջ, https://www.facebook.com/LegalClinicYSU/?locale=hy_AM
- Եվրոպական կլինիկական իրավաբանական կրթության ցանցի կայք, <https://www.enclle.eu/about-us/what-is-enclle>
- Իրավաբանական կլինիկական կրթության ասոցիացիայի կայք (ԱՄՆ), <https://www.cleo-uk.org/about-cleo/>
- Իրավաբանական կլինիկական կրթության կազմակերպության կայք (Մեծ Բրիտանիա), <https://www.cleo-uk.org/about-cleo/>
- Լեհաստանի իրավաբանական կլինիկաների հիմնադրամ, <https://www.fupp.org.pl>
- Հարավային Աֆրիկայի համալսարանական իրավաբանական կլինիկաների ասոցիացիայի, կայք <https://www.saulca.co.za/aulai-trust>
- Հարվարդի իրավաբանական դպրոցի կայք, <https://hls.harvard.edu/clinics/externship-clinics/>
- Հնդկաստանի փաստաբանների խորհրդի կայք, <https://www.barcouncilofindia.org>